

СЕКЦІЯ 1 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81.111:81'42

ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНОГО І ГРАФІЧНОГО МОДУСІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ПІДХІД)

Бистров Я.В., д. філол. н., професор,
завідувач кафедри англійської філології

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті висвітлюється проблема взаємодії вербального і графічного семіотичних модусів у романі Р. Ная «Покойний містер Шекспір» у площині методології мультимодальності. Графічний семіотичний модус як модус утворення текстуального значення є невід'ємною частиною мультимодального тексту. В основі аналізу графічного формування текстуального значення лежать семіотичні принципи іконічності, індексального значення та дискурсивного імпорту. Поняття виокремленості було використано з метою висунення ключових елементів тексту (слів, виразів чи абзаців). Доведено, що основні елементи мультимодального тексту вербального модусу стають особливо помітними через використання різних типів шрифтів. Мультимодальний аналіз роману Р. Ная «Покойний містер Шекспір» здійснено на основі характерних графічних ознак шрифтів (насиченості, щільності та округлості) з урахуванням семіотичного принципу візуальної конотації.

Ключові слова: мультимодальний текст, вербальний модус, графічний модус, семіотичні принципи, виокремленість, візуальна конотація, тип шрифту.

В статье рассматривается проблема взаимодействия вербального и графического семиотических модусов в романе Р. Ная «Покойный господин Шекспир» с точки зрения методологии мультимодальности. Графический семиотический модус как модус формирования текстуального значения считается неотъемлемой частью мультимодального текста. Основу анализа графического формирования текстуального значения составляют семиотические принципы иконичности, индексального значения и дискурсивного импорта. Понятие выделенности использовано с целью выдвижения основных элементов текста (слов, выражений или абзацев). Доказано, что основные элементы мультимодального текста вербального модуса становятся особенно заметными при использовании разных типов шрифтов. Мультимодальный анализ романа Р. Ная «Покойный господин Шекспир» осуществлен на основе характерных графических свойств шрифтов (плотности, расширения и округления) с учетом семиотического принципа визуальной коннотации.

Ключевые слова: мультимодальный текст, вербальный модус, графический модус, семиотические принципы, выделенность, визуальная коннотация, тип шрифта.

Bystrov Yu.V. INTERPLAY OF VERBAL AND TYPOGRAPHIC MODES IN THE FICTIONAL TEXT. A MULTIMODAL APPROACH

Since typography as one of the semiotic resources is a potentially meaningful aspect of written language, the resume can be stated in the observation that typography is a semiotic resource within the multimodal paradigm that offers a framework for analyzing how the typographical effects add to the meaning potential in the fictional text.

This paper highlights the interplay of verbal and typographic semiotic modes in Robert Nye's *The Late Mr. Shakespeare* from a multimodal perspective. The typographic semiotic mode of meaning-making is considered to be a component of multimodal literary narrative. I have attempted to integrate typography with already existing methods of analyzing a literary text and to apply the semiotic principles to typography in the narrative which is its visual emphasis. The analysis of typographic meaning-making of the narrative is based on semiotic principles of index, iconicity and discursive import. The notion of salience is used to foreground the prominent parts of the multimodal text (words, phrases or paragraphs) accompanied by different typefaces to make language visible. The distinctive typographical features such as weight, expansion and curvature based on the semiotic principle of visual connotation got a special prominence to multimodal analysis in *The Late Mr. Shakespeare*. There is admittedly a need to further analyze graphic novels as multisemiotic texts to properly situate and understand such aspects as layout, typography and illustrations in a multimodal perspective.

Key words: multimodal text, verbal mode, typographic mode, semiotic principles, salience, visual connotation, typeface.

Постановка проблеми. Нині межі стилістичного аналізу тексту суттєво розширилися, що призвело до пошуку відповідних лінгвістичних засобів для його здійснення.

Це стосується тих текстів, які ускладнені багаторівневими, тобто мультимодальними елементами. На перший погляд текстова комунікація за своєю сутністю має мультимо-

дальний характер, оскільки його семантику становить інтегральне поєднання вербального і семіотичного модусів. Проте кожен текст, а особливо письмовий текст, являє собою взаємодію вербального і візуального значень, які потребують різних принципів семіотичної організації. Як наслідок, мультимодальне значення становить цілий комплекс значень, які утворюються, транслюються одиницями різних семіотичних модусів у межах мультимодального аналізу тексту. Іншим важливим викликом мультимодальної парадигми є роль адресата, який бере участь в інтерпретації значення візуальних елементів та їхньої функції у тексті. Серед семіотичних модусів, які є носіями і репрезентантами цілісного значення і взаємодіють у тексті, зазвичай виокремлюють зображення, елементи дизайну, колір, графічні засоби, де застосування останніх відіграє чи не найсуттєвішу роль у мультимодальному семіозисі літературного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поєднання вербальних і візуальних складників у мультимодальному тексті робить графічні маркери не тільки помітними у різних виявах семіотичних модусів, а й об'єктом численних наукових розвідок у зарубіжній і вітчизняній мультимодальній стилістиці (див. І. Андрєєва [1], О. Воробйова [3], У. Болдрі і П. Тібо [4], Г. Кресс [5], Т. ван Ліувен [11], Н. Норгаард [7], Ф. Серафіні і Дж. Клаусен [10], Дж. Поуст [9] та ін.).

Постановка завдання. Графічне позначення шрифтів у тексті, зокрема в художньому тексті, часто залишається поза увагою читача. Візуальна частина друкованого вербалізованого тексту розкриває його семіотичну сутність, а завдання читача полягає в розпізнаванні його смислу. Причому «аналіз взаємодії вербального складника тексту та засобів його візуалізації відповідає новим тенденціям розвитку лінгвістичної науки в її культурно-семіотичних та мультимодальних координатах» [2, с. 89]. **Мета** цієї розвідки – розкрити специфіку графічного модусу як семіотичного ресурсу та у тісному зв'язку з вербальним рівнем тексту встановити його роль в утворенні цілісного смислу мультимодального художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому розумінні поняття графічного оформлення друкованого твору варіюється від друкованого письма до рукописного шрифту, яке являє собою «мистецтво і засіб аранжування друку з метою візуалізації мови» [10, с. 4]. Графічний семіотичний модус зазвичай визначається як «візуальний

рівень письмового мовлення, яке є носієм власного смислу, а також смислу у мультимодальній взаємодії з буквеним написанням» [6, с. 226]. На перший погляд кожен текст можна вважати мультимодальним, оскільки він складається із гарнітури шрифтів різної насиченості, кольору чи оформлення, причому всі вони передають різні значення (наприклад, різний розмір шрифту може позначати заголовки чи початок розділу книги). Проте особливої уваги потребують модальні значення писемної мови, візуальні образи й елементи дизайну у тексті, кожен з яких «виконує особливу семіотичну роботу, передає чи репрезентує значення різними способами» [10, с. 3]. Як наслідок, потенційно значеннєвий рівень писемної мови матеріалізується в особливій формі: певна гарнітура або тип шрифту використовується для їх візуалізації.

Крім того, графічний семіотичний модус реалізує особливий комунікативний потенціал тексту. Тому введення поняття виокремленості (в англійській традиції *saliency*) для мультимодального аналізу літературного тексту видається доцільним для виокремлення вербального «оточення» та його складників (слів, виразів чи абзаців), які супроводжують різні типи шрифту, його щільність, нахил, розмір чи колір. За словами Т. ван Ліувена, текстуальне значення виокремленості означає «висунення ключових елементів тексту і перенесення менш важливих елементів на задній план» [11, с. 144]. У межах мультимодального дослідження тексту необхідним постає використання терміна «візуальна виокремленість» з метою підкреслення ключових подій у тексті та їх значеннеутворювального потенціалу у площині взаємодії вербального модусу з його графічними характеристиками.

Аналіз утворення значення в графічному семіотичному модусі у межах мультимодальної парадигми бере початок від загальних семіотичних принципів, визначених у праці Т. ван Ліувена “*Toward a Semiotics of Typography*” і уточнених Н. Норгаард [6; 7]. Так, чотирма семіотичними принципами в мультимодальній стилістиці вважаються символ (*symbol*), іконічність (*iconicity*), індексальне значення (*index*) та принцип дискурсивного імпорту (*discursive import*), а серед характерних графічних ознак шрифтів (*distinctive typographical features*) виокремлюють *насиченість* (жирний ↔ звичайний; темний ↔ світлий), *щільність* (стиснутий/вузький ↔ розширений/широкий), *нахил*

I have been a martyr to cholera for five years, went to divers surgeons and physicians, gained no benefit. I essayed everything, but was unable to take solid food. My wife advised BRETCHGIRDLE'S DIGESTIF CORDIAL. After using it, I improved, and was able to enjoy buttered pippin-pies and to consume a mutton chop at will. Now I carry a flask of BRETCHGIRDLE'S DIGESTIF CORDIAL in my pocket when I go on any voyage, and drink a sip of it after each and every meal. It has been to me a godsend.

*(signed) Sir Francis Drake, Admiral;
MP for Bosinney, Cornwall.*

Рис. 1. Графічна актуалізація індексального значення у романі Р. Ная "The Late Mr. Shakespeare"

(похилий ↔ прямиий), *округлість* (загострений ↔ круглий), *зв'язність* (зв'язаний ↔ розділений), *орієнтацію* (горизонтальна орієнтація ↔ вертикальна орієнтація), *упорядкованість* (стандартний ↔ нестандартний).

Для аналізу комплексної взаємодії вербального і графічного модусів, які беруть участь в утворенні значення в мультимодальному тексті, було обрано роман Р. Ная "The Late Mr. Shakespeare" [8]. У цій розвідці основну увагу зосереджено на семіотичних принципах іконічності, індексального значення та дискурсивного імпорту.

Роман Р. Ная, наприклад, містить голографічний рукопис у вигляді відгуку, написаного від руки, прочитаний батьком Вільяма, Джоном Шекспіром, який страждав від розладів шлунка (рис. 1). Вставлення у текст цієї візуальної репродукції слугує прикладом мультимодальності і реалізації принципу індексального значення. Це значення репрезентує графологічний вигляд тексту через візуальну виокремленість, оскільки поява підпису сера Френсіса Дрейка у новому контексті допомагає автентизувати його існування для читача.

Семіотичний принцип іконічності і зокрема іконічне використання візуальної виокремленості теж беруть участь у конструюванні значення літературного наратива. За аналогією знак, привертаючи до себе увагу, посилює і підкреслює вербальне значення, а візуальну виокремленість у досліджуваному романі актуалізують різноманітні графічні варіації.

Наприклад, виділені курсивом слова продукують багато значень, які розкривають

мультимодальну сутність тексту. У результаті, використовуючи курсив, автор роману організовує текст у вигляді ста частин, де кожна має своєрідну назву. Наприклад, *How to spell Shakespeare and what a whittawer is, What this book is doing, Of little WS and the cauldron of inspiration & science, In which Lucy is lousy, In which Pickleherring eats an egg in honour of Mr Shakespeare, In which boys will be girls* та ін.

У наступних прикладах візуальна виокремленість простежується у використанні курсиву, що актуалізує семіотичний принцип іконічності. Так, автор роману Роберт Най ініціює власні пошуки справжнього Шекспіра, створюючи низку біографічних історій:

Who is Shakespeare? What is he? (that all our swains commend him). Yes, good reader, what is Shakespeare? That is the question my book is trying to answer. *What is Shakespeare?* Where is he to be found? [8, с. 38].

В іншому разі курсивне накреслення, яке тяжіє до рукописної форми, використовується для зміни інтонацій наратива: підкреслення невдалих авторських пошуків «смаглявої леді», яка надихала Шекспіра до написання сонетів, так і залишилося таємницею для багатьох літературних критиків сучасності:

As you say, madam, and about time too, not to speak of providing a 'simple answer' to a 'simple question'.

The Dark Lady: who was she? [8, с. 288].

У наступному прикладі емотивний потенціал великих літер у словах і виразах з відповідним семантичним навантаженням посилює візуальну невербальну виокремленість, передаючи емоційний і фізичний стани наратора роману:

Here is Shakespeare's Lord's Prayer, his *Patemoster* cut out in black-letter, with above it his *In nomine*, in Gothic script: **In the name of the Father, and of the Son, & of the holy Ghost.**

Рис. 2. Готичний шрифт у романі Р. Ная "The Late Mr. Shakespeare"

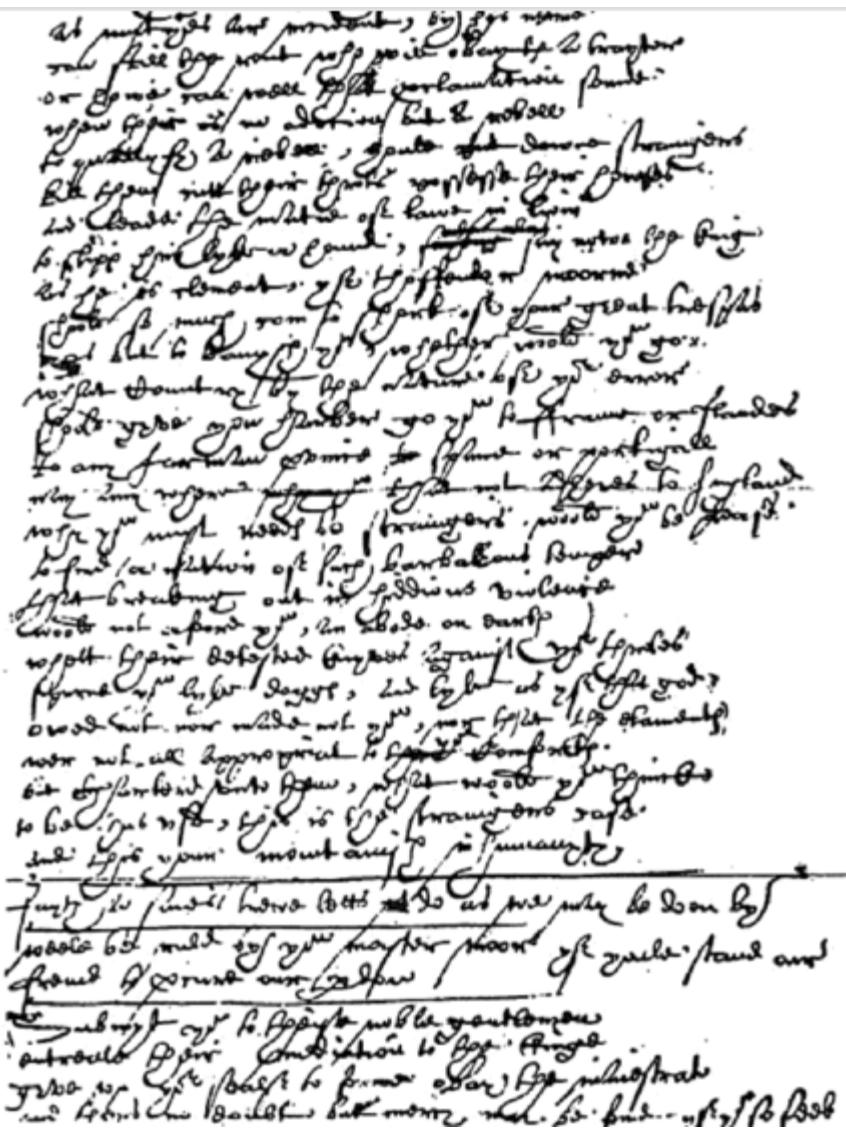

Рис. 3. Частина рукопису п'єси «Сер Томас Мор»

Notice the sound of the words NOTHING and PATIENCE in this play. *King Lear* rings with them, just as Othello is a kind of fugue on the word HONESTY. (Nye, 2000: 357)

Семіотичний принцип дискурсивного імпорту стосується графічних знаків та їх асоціативних значень, які уводяться в контекст, до якого вони раніше не належали. Ці графічні знаки, як правило, вказують, до якої

міри вони можуть змінити значення наратива. Так, у досліджуваному романі згадано дещо модифікований догмат Святої Трійці із християнського вчення, який стосується символу віри «в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа». Автор роману вводить написану готичним шрифтом Шекспірівську Господню молитву, де випущено слово «Амінь», а вираз «Holy Spirit» замінено на «holy Ghost» (рис. 2).

**GOOD FRENDE FOR IESVS SAKE FORBEARE,
TO DIGG THE DVST ENCLOSED HEARE:
BLESTE BE Ÿ MAN Ÿ SPARES THES STONES,
AND CVRST BE HE Ÿ MOVES MY BONES.**

Рис. 4. Епітафія на могилі Шекспіра
(з роману Р. Ная “The Late Mr. Shakespeare”)

Система характерних графічних ознак шрифтів та їх семіотичний потенціал теж потребують окремого висвітлення у цьому дослідженні. У досліджуваному романі найбільш помітними графічними якостями шрифту виявилися насиченість, щільність та округлість, які наділені певними культурними конотаціями. Оскільки термін «конотація» вже давно закріпився у семіологічних студіях, проте в теорії і практиці мультимодальності він отримує нове звучання. В мультимодальній стилістиці це поняття отримує назву візуальної конотації, яка стосується графічних умовних знаків чи ознак, перенесених з одного історичного періоду через певні культурні асоціації до іншого з метою додавання і розкриття значущості досліджуваного контексту.

Автор роману Р. Най використовує відповідну гарнітуру шрифту «Old English Text MT», яка має чітку візуальну конотацію. Культурні асоціації, які залежать від певного контексту, стосуються округлих і загострених форм, які вважаються природними візуальними подразниками. На рис. 2 зазначена гарнітура шрифту стосується Шекспірівської молитви до Господа, а виділені курсивом слова *Paternoster* (лат. «Отче наш») і *In nomine* (лат. «в ім'я Господа») позначають квазірелігійні конотації у мультимодальному тексті.

Основою для насиченого шрифту, наприклад, може бути поступове протиставлення між жирним накресленням і звичайною версією шрифту. В романі “The Late Mr. Shakespeare” семіотичний потенціал графічної якості шрифту розкривається не тільки через візуальне сприйняття (чим посилюється його візуальна виокремленість), а й крізь призму історичних фонових знань, оскільки вона стосується частини рукопису забороненої цензурою п'єси «Сер Томас Мор» з авторською правкою (рис. 3). У цьому

разі насиченість та округлість як характерні графічні ознаки шрифту, які відіграють роль візуального подразника і привертають увагу читача, прямо стосуються конотативного значення ‘почерк Hand D’, що традиційно асоціюється із Шекспіром. Шекспірівський почерк має ще й смислові асоціації із культурними цінностями, які асоціюються із Єлизаветинською епохою і пам'яттю про шедеври майстра пера. З одного боку, Р. Най всіляко прагне до документального підтвердження праць Шекспіра, демонструючи достовірні факти творчості митця, а з іншого боку, доводить, що ключову роль відіграє уява наратора роману, яка віддаляє його від реальних подій життя Шекспіра.

Приклад того, як автор роману майстерно поєднує культурні цінності минулого і теперішнього, знаходимо у главі, яка має назву «*In which Pickleherring lays down his pen after telling of the curse on Shakespeare's grave*». Стародавній шрифт на могилі Шекспіра формує візуальну конотацію ‘невмируща пам'ять про Вільяма Шекспіра’, яка детермінується широкою щільністю оригінального шрифту, де останній має тісний зв'язок із сприйняттям тексту і робить візуально примітним надмогильний напис. У цій главі роману розміщено рядки останньої поеми Вільяма Шекспіра, яка стала епітафією, що висічена на могилі класика (рис. 4). Ця епітафія містить прокляття, яке адресоване всім тим, хто наважиться потривожити прах померлого:

Збереження оригінального шрифту і використання автором прокляття в епітафії не тільки підкреслюють запозичений характер цього жанрового різновиду в християнському культурному контексті, а й свідчать про перенесення античних принципів побудови тексту. Отже, семіотичний мультимодальний вимір графічного модусу і візуальні конотації у тексті являють важливий ресурс у становленні мультимодальності художнього тексту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Не зважаючи на те, що графічному позначенню шрифтів часто не надають особливого значення, взаємодія графічного і вербального модусів у межах художнього тексту слугує семіотичним ресурсом, який робить текст не тільки візуально помітним, а й спроможним реалізувати текстуальні значення. Крім того, багатостороння сутність і семіотичний потенціал візуальних елементів мультимодальних текстів не залишилися поза увагою лінгвістів.

На основі семіотичних принципів іконічності, індексального значення та дискурсивного імпорту, вперше висунутих Т. ван Ліувенном і Н. Норгаард, доведено, що графічний семіотичний модус є невід'ємною частиною мультимодального художнього тексту і бере участь в утворенні текстуального значення. Уведення поняття візуальної виокремленості дало змогу дослідити особливий комунікативний потенціал тексту на матеріалі роману Р. Ная "The Late Mr. Shakespeare" за допомогою висунення ключових елементів тексту (слів, виразів чи абзаців) і перенесення менш важливих елементів на задній план, а також проаналізувати семіотичний потенціал графічних якостей і гарнітуру шрифту, а саме їхню насиченість, щільність і округлість.

Окремого тлумачення у дослідженні отримало поняття візуальної конотації. У межах мультимодального аналізу тексту у площині взаємодії вербального і графічного модусів візуальна конотація стосується умовних графічних знаків чи ознак, перенесених з одного історичного періоду через певні культурні асоціації до іншого з метою додавання і розкриття значущості досліджуваного контексту. Виокремлені графічні знаки і графічні якості шрифту беруть участь в утворенні різних тек-

стуальних значень, в основі яких лежать візуальні конотації та асоціації.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в дослідженні характерних особливостей візуальних конотацій графічного модусу в мультимодальних текстах різних жанрів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева І.О. Мультимодальний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напрямку. Одеський лінгвістичний вісник. 2016. № 7. С. 3–7.
2. Бехта І.А., Карп М.А. Мультимодальні засоби когезії та когерентності у сучасних літературних казках: теоретико-методологічна інтерпретація. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2014. № 13. С. 87–90.
3. Воробьєва О.П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф: модусы, фракталы, фузии. Когниция, Коммуникация, Дискурс. 2010. № 1. С. 47–74.
4. Baldry A., Thibault P. J. Multimodal Transcription and Text Analysis. London: Equinox. 2006. 270 p.
5. Kress G., Van Leeuwen T. Multimodal discourse: the modes and media of contemporary communication. London: Arnold, 2001. 142 p.
6. Nørgaard N. Teaching Multimodal Stylistics. Teaching Stylistics. Jeffries L., McIntyre D. (eds.). Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. 2011. P. 221–238.
7. Nørgaard N. The Semiotics of Typography in Literary Texts. A Multimodal Approach. Orbis Litterarum. 2009. № 64(2). P. 141–160.
8. Nye R. The Late Mr. Shakespeare. New York: Penguin Books. 1998. 399 p.
9. Post J. Typography and Language: A Semiotic Perspective. Semiotics and Visual Communication: Concepts and Practices. Zantides E. (ed.). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 2014. P. 126–139.
10. Serafini F., Clausen J. Typography as Semiotic Resource. Journal of Visual Literacy. 2012. № 31(2). P. 1–16.
11. Van Leeuwen T. Towards a Semiotics of Typography. Information Design Journal. 2006. № 14(2). P. 139–155.